

دانشگاه مذاهب اسلام

دانشکده فقه و حقوق مذاهب اسلامی

پایان نامه کارشناسی ارشد

رشته فقه مقارن و حقوق جزای اسلامی

عنوان:

حقوق متهم در مرحله تحقیقات مقدماتی از نظر فقه مذاهب اسلامی و

حقوق افغانستان

نگارنده

نجیب الله «قاسمی»

استاد راهنما

دکتر حامد رستمی «نجف آبادی»

استاد مشاور

دکتر عبدالصمد «مرتضوی»

سال: ۱۴۰۰

سپاس و تقدیر

خداوند بزرگ را شکر گزارم که به من توفیق عنایت فرمود و من را هدایت نمود تا در راه کسب علم و دانش قدم بگذارم؛ و من را در این راه یاری نمود.

و با شکر از پدر و مادر عزیزم که همچون شمع سوختن تا زندگی من را روشن نمایند، پدری که تا همین لحظه تلاش نموده تا من را فرزندان صالح به جامعه تقدیم نماید و در راه آموزش علم بیچ کسب و برای من نگذاشت است.

سپاس فراوان از جناب دکتر حامد رستمی «نجف آبادی» استاد ارجمند و جناب استاد دکتر عبدالصمد مرتضوی استاد مشاور که زحماتی زیادی را در زمینه راهنمایی و مشاورت این پایان نامه متقبل شدند.

تقدیم

خانواده علم دوست و مهرپرورم، خصوصاً پدر و مادر مهربانم که همواره مشوق من در کسب علم و دانش بودن و با محبت و حمایت همیشگی شان یاری رسانم شد و عمر خویش را صرف پرورش و تربیت من نمودن و خصوصاً پدر عزیزم که هیچ‌گاه نگذاشت یک لحظه خود را تنها احساس کنم، دعایش قوت قلب و جلا بخش روح و جسم هست.

و به تمامی استادان و دوستان بزرگوارم که از ایشان چگونگی فراگیری دانش و معنویت را آموختم.

چکیده:

حقوق متهم را می‌توان مجموعه‌ای از اصول دانست که قانون‌گذار در جهت حمایت از متهم در برابر تعرضات قوای حکومتی، دفاع هرچه بهتر وی در برابر اتهام انتسابی و ایجاد شرایطی در جهت حفظ کرامت انسانی وی وضع نموده است که عدم رعایت آن دارای ضمانت اجرایی هست. با توجه به اهمیت حقوق متهم در قوانین اساسی بسیاری از کشورها، من جمله کشور افغانستان به گونه واضح بیان شده است، هم چنان حقوق متهم در فقه اسلامی توسط همه فقهای مسلمان هم مورد تأکید ویژه قرار گرفته شده است.

یافته‌های این تحقیق حاکی از این امر است که؛ در نظام دادرسی اسلامی که نظامی مستقل و مبتنی بر کرامت انسانی است، اصول انسانی حاکم بر دادرسی‌های کیفری با آغاز رسالت پیامبر گرامی اسلام در قرن هفتم میلادی ارائه شده است. بر اساس دلایل و مدارک شرعی از نظر فقه امامیه بازداشت موقت متهم؛ هم چنان در نظر گرفتن موقعیت اجتماعی افراد در مرحله اتهام از جمله حقوق منسوبه وی نیز محسوب شده و عدم رعایت آن‌ها خلاف شرع است؛ در کشور افغانستان از سال ۱۳۴۴ مفهوم حقوق دفاعی متهم در مرحله تحقیق مقدماتی وارد حقوق این کشور می‌گردد لذا قانون اجراءات جزایی مصوب ۱۳۴۴/۳/۵ حق دفاع متهم در مرحله تحقیق را در مواد ۹۳، ۹۴، ۹۶، ۶۱، ۶۸، ۶۹، ۸۰ به رسمیت شناخته و بیان می‌دارد که متهم باید وکیل مدافع خود را در سارنوالی (دادستانی) معرفی نماید و وکیل مدافع نیز باید وکیل بودن خود را به سارنوالی ابلاغ نماید و در صورتی که خوف از بین رفتن دلایل جرم وجود نداشته باشد باز محقق (بازپرس) نمی‌تواند در جنایات بدون حضور وکیل از متهم سؤال کند، هم‌چنین بیان می‌دارد که وکیل می‌تواند قبل از استنطاق از اوراق تحقیق اطلاع حاصل نماید، به متهم و مجنی علیه حق می‌دهد که در تمام جریان تحقیق حضور داشته باشد و عضو سارنوالی (دادستانی) نمی‌تواند اوراقی را که متهم به وکیل مدافع یا اهل خبره برای مشورت می‌دهد اخذ نماید.

کلیدواژه: اتهام، متهم، جرم، تحقیقات مقدماتی، مذاهب اسلامی، حقوق افغانستان

فهرست مطالب

عنوان شماره

۱. مقدمه

فصل اول

کلیات و تبیین مفاهیم

۱: کلیات

۱-۱: طرح مسئله

۱-۲: سؤالهای تحقیق

۱-۲-۱: سوال اصلی:

۱-۲-۲: سوال فرعی:

۱-۳: فرضیه های تحقیق

۱-۳-۱: فرضیه اصلی:

۱-۳-۲: فرضیه فرعی:

۱-۴: پیشینه تحقیق:

۱-۵: روش تحقیق

- ۱-۶: اهداف و ضرورت انجام تحقیق ۵
- ۱-۷: جنبه نوآوری تحقیق ۶
- ۱-۸: کاربرد های تحقیق ۶
- ۱-۹: ساختار تحقیق ۶
- ۲- تبیین مفاهیم ۷
- ۲-۱- حقوق در معنای لغوی ۷
- ۲-۳- ارکان حق ۹
- ۲-۴- اقسام حق ۱۰
- ۲-۵- رابطه حق و تکلیف ۱۰
- ۲-۶- رابطه حق و حکم ۱۲
- ۳: مکتب شخصی یا مکتب اراده: ۱۳
- ۳-۱: مکتب قرارداد اجتماعی: ۱۳
- ۳-۲- قلمرو حقوق فردی در مکاتب مختلف ۱۴
- ۴- بررسی کاربرد حق از دیدگاه فقه اسلامی ۱۶
- ۴-۱- منشأ حق ۱۹
- ۵- فقه ۲۱
- ۵-۱- معنای لغوی فقه ۲۱
- ۵-۲- معنای اصطلاحی فقه ۲۲
- ۶- متهم ۲۲

- ۶-۱- معنای لغوی متهم ۲۲
- ۶-۳- معنی اصطلاحی متهم ۲۲
- ۶-۴- تفاوت متهم با مظنون ۲۲

فصل دوم

حقوق متهم از دیدگاه فقه مذاهب اسلامی

- ۱- مفهوم حقوق متهم در نظام دادرسی اسلامی ۲۵
- ۱-۱- حق تفهیم اتهام ۲۶
- ۱-۲- حق سکوت ۲۷
- ۱-۳- منع شکنجه متهم برای کسب اقرار ۲۹
- ۱-۳-۱: ادله ای حرمت شکنجه متهم برای کسب اقرار ۳۰
- الف: - آیات ۳۰
- ب: - روایات ۳۱
- ج: - عقل ۳۲
- ۱-۴: ممنوعیت بازداشت متهم ۳۳
- ۱-۵- رعایت تساوی میان طرفین دعوا ۳۶
- ۱-۵-۱- ارزیابی دو دیدگاه ۳۹
- ۱-۶- علنی بودن دادرسی ۴۰
- ۱-۷- حق بهرهمندی از وکیل ۴۲

- ۱- عقل ۴۴
- ۲- سیره‌ی عقلا ۴۴
- ۳- اصل عدالت قضایی ۴۵
- ۴- سیره‌ی عملی ۴۵

فصل سوم

- ۱- حقوق مضمون، متمم، در مرحله تحقیقات مقدماتی در حقوق افغانستان ۴۸
- ۱-۱- مرحله کشف جرم ۵۰
- ۲-۱- گرفتاری و بازداشت متهم در صورت ضرورت ۵۱
- ۱-۲-۱- بازداشت موقت ۵۱
- ۳-۱- حق گرفتن و کیل مدافع ۵۵
- ۵-۱- بری الذمه بودن تا حکم محکمه با صلاحیت ۵۶
- ۶-۱- حق سکوت اختیار کردن ۵۹
- ۷-۱- رفتار قانونی با متهمین نوجوانان یا برخورد با مرتکبین خورده سال ۶۱
- ۸-۱- حق تامین محل مناسب، اعاشه و اباطه و دسترسی به مساعدت های حقوقی، مادی طبی، اجتماعی و ضروری مظنون و متهم تامین. ۶۳
- ۹-۱- دسترسی به اطلاعات و معلومات در مورد اجراءات و نتایج پی گیری قضیه در مراحل مختلف تعقیب عدلی اصل برابری سلاح ها ۶۵
- ۱۰-۱- حق جرح از شهود ۶۶

۶۹.....	۱-۱۱- حق داشت ترجمان
۷۱.....	۱-۱۲- حق تساوی در برابر قانون
۷۳.....	۱-۱۳- حق آزادی از توقیف خودسرانه
۷۸.....	۱-۱۴- مصونیت از توهین، تحقیر و تعذیب
۷۹.....	۲- حقوق که در قانون اساسی افغانستان برای متهم در نظر گرفته شده
۷۹.....	۲-۱- حق اعتراض و شکایت
۷۹.....	۲-۲- تحقیق حضوری
۷۹.....	۲-۳- رد اهل خبره
۷۹.....	۲-۴- حق رسیدگی قضیه در اسرع وقت
۸۰.....	۲-۵- رعایت قانونیت در اجراءات
۸۰.....	۲-۶- حق استفاده از لسان مادری
۸۰.....	۲-۷- تعقیب حضوری متهم
۸۰.....	۲-۸- حق بیان کلام اخیر
۸۰.....	۳- اشکال ممنوعه تحقیق و تعقیب از متهم
۸۳.....	نتیجه گیری
۸۵.....	پیشنهاد ها
۸۶.....	منابع و ماخذ

مقدمه

این تحقیق نشان می‌دهد که انسان متهم جدا از دیگر انسان‌ها نیست، او هم یک انسان عضوی از اعضای جامعه انسانی نیز محسوب می‌شود. هرگونه برخورد و کنش خلاف شأن و وقار انسانی علیه شخص متهم، خلاف تمام موازین حقوق بشری و اصول مسلم اسلامی هست که نهادهای مسئول در این زمینه می‌باید که به گونه ویژه توجه خویش را مبذول داشته باشند. در نظام و تمدن‌های گذشته تاریخ که عمدتاً جبر بر خرد و هم چنان زور بر اراده حکم فرما بود، به متهم به عنوان یک شخص ارزه و منفور شده از بدنه جامعه بشری توجه می‌شد، این در حالی است که فرق میان مجرم و متهم در تمام قوانین کشورها و مذاهب دنیا وجود دارد و جامعه انسانی متأسفانه کمتر به این دو مفهوم کاملاً جدا از هم توجه می‌کنند، نهادهای مسئول در قسمت نگهداری و پرورش متهمان در طول تاریخ کمتر حقوق و کرامت انسانی افراد و اشخاص متهم را رعایت کردند و به آن به صفت یک انسان برخورد کردند که تاریخ این تمدن‌ها و قدرت‌ها از این گونه رخدادهای ناخوش آیند و نامیمون به کثرت وجود دارد.

اما بعد از ظهور اسلام در جهان و تکریم همه بشریت در همه حالات چه در جریان مجرمیت چه در جریان غیرازاین‌ها توجه خاص به این موضوع نموده و انسان را اشرف مخلوقات و اکرم‌ترین موجود روی زمین مورد خطاب خویش قرار داده و در باب حقوق متهم به گونه صریح و واضح موقف خود را بیان نموده است، در کنار دین مبین اسلام، دنیای غیر اسلام و کشورهای جهان هم بعد از یک سلسله تحولات قرون پسین در جهان به ویژه انقلاب کبیر فرانسه و مدون شدن قوانین در میان کشورها یک ذهنیت کاملاً انسان‌مداران و نجیبانه در خصوص متهمان ایجاد گردید که مایه امید و سرور همه هست.

فصل اول

کلیات و تبیین مفاهیم

۱ - کلیات

۱-۱- طرح مسئله

در روند رسیدگی به دعوایی جزای دو طرف دعوا دارای یک سری حقوق می‌باشند که رعایت آن‌ها از طرف قضات و مراجع رسیدگی کننده به دعوا امر لازم و اجتناب‌ناپذیر هست تا بتوانیم به کشف واقعی و بی‌طرفانه جرم امیدوار باشیم و از طرف دیگر راه را برای رفتارهای خودسرانه و غیرقانونی بی‌پرهیزیم و هم از اطلاع رسیدگی به دعوا جلوگیری نماییم.

حقوق متهم به‌عنوان یک حق بشری و انسانی در تمام ادیان و مذاهب و قوانین کشورها مورد حرمت و رعایت هست. بر اساس دلایل و مدارک شرعی از نظر فقه امامیه بازداشت موقت متهم؛ هم چنان در نظر گرفتن موقعیت اجتماعی افراد در مرحله اتهام از جمله حقوق منسوبه وی نیز محسوب شده و عدم رعایت آن‌ها خلاف شرع است؛ فقهای اهل سنت هم مانند دیگر مذاهب در ذیل حقوق متهم، آیات و روایات زیادی را نقل نمودند؛ از جمله آیت (ولقد کر منا بنی آدم و حملنهم فی البر والبحر ورزقنهم من الطیب و فضلنهم علی کثیر ممن خلقتنا تفضیلا). هم چنان از اصل براءت ذمه؛ و دیگر دلایل را در این زمینه بیان نمودند. هم چنان در حقوق افغانستان هم در دو ماده ۷ و ۵۵ اصول اجراءات جزایی و در قانون اساسی هم اصول زیادی وجود دارد که؛ بر این مفهوم دلالت دارد مانند اصل ۲۳، ۲۵ و غیره قانون اساسی افغانستان. از آنجایی که لازم است تحقیقات متهم مطابق قانون و مقررات باشد، لذا قبل از اثبات گناه کاری و صدور حکم قطعی هیچ‌کسی را نمی‌توان مجرم تلقی کرد؛

زیرا برائت ذمه حالت اصلی است و قانون اساسی افغانستان هم در ماده ۲۵ چنین تصریح نموده است «متهم تا زمانی که به حکم قطعی و نهایی محکمه باصلاحیت محکوم علیه قرار نگیرد، بی گناه پنداشته می شود و نمی توان مجازات اش نمود»؛ پس چه حقوقی برای متهم در تحقیقات ابتدای در قوانین افغانستان تبیین و تصریح گردیده و اگر تبیین شده ضمانتی برای صیانت از این حقوق از نظر قانونی وجود دارد؟

از دیدگاه نظام اسلامی انسان پدیده است دارای کرامت و در بهترین صورت آن را خداوند خلق کرده است، با توجه به کرامت و شرافت انسانی هر نوع مجازات و شکنجه را که خلاف کرامت آن باشد غیرمجاز و حرام دانسته است، بنابراین تعذیب و ظلم متهم نه تنها جفا علیه حق آن است؛ بلکه کرامت انسانی وی مورد تعرض قرار می گیرد. با توجه به جایگاه که انسان در اسلام دارد، آیا قواعد و اصول برای حفاظت از این موجود در اسلام وجود دارد و اگر چنین است افراد متهم در مرحله تحقیقات مقدماتی از چه حقوقی برخوردارند؟ بازرس در این پژوهش به دنبال دریافت حقوق متهم در مرحله تحقیقات مقدماتی از دیدگاه فقه مذاهب اسلامی و حقوق افغانستان است که نکته بارز و مورد کنکاش این پژوهشگر است.

۲-۱: سؤال‌های تحقیق

۱-۲-۱: سؤال اصلی:

حقوق متهم در مرحله تحقیقات مقدماتی از نظر فقه مذاهب اسلامی و حقوق افغانستان چیست؟

۱-۲-۲: سؤال فرعی:

۱- معیارهای حقوق متهم در مرحله تحقیقات مقدماتی در فقه مذاهب اسلامی و حقوق افغانستان کدام اند؟

۲- ضمانت اجرایی حقوق متهم کدام اند؟

۳- رابطه اقدامات پیشگیرانه و حقوق متهم کدام اند؟

۳-۱: فرضیه‌های تحقیق:

۱-۳-۱: فرضیه اصلی:

شخص متهم در تحقیقات ابتدایی دارای حقوقی مانند (حق آگاهی دهی از اتهام وارده، حق سکوت، حق داشتن وکیل مدافع، حق حفظ کرامت انسانی، حق عدم شکنجه و...) برخوردار هست که در فقه مذاهب اسلامی و حقوق افغانستان تبیین و در محور عدالت اجتماعی از آن پشتیبانی صورت می گیرد.

۱-۳-۲: فرضیه فرعی:

۱- ضمانت اجرای حقوق متهم در مراحل تحقیقات مقدماتی عبارت‌اند از یک جمع‌آوری ادله دوم اقدامات ضروری برای جلوگیری نمودن از فرار یا مخفی شدن متهم از طریق صدور قرار تأمینی متناسب. ۳: اظهارنظر در مورد جرم ارتكابی در قالب قرار منع تعقیب... در قوانین کشور افغانستان هم به آن اشاره شده است.

۲- برای حراست از حقوق متهم یک سلسله راهکارها و اقدامات وجود دارد که به ضمانت اجرایی معروف هست، از قبیل اصل قانونی بودن جرم و مجازات، اصل قانونی اثبات جرائم است و غیره، مگر اینکه قانون مصوب و شریعت اسلامی را آن را جرم پنداشته باشد. شرایط که در نظر گرفته شده برای فراهم آوردن مقام قضاوت هم ضامن، تأمین و تضمین حقوق متهم است.

۳- اقدامات تأمینی که عمدتاً شامل: الف؛ جمع‌آوری ادله له و علیه متهم. ب: اقدامات لازم برای جلوگیری از فرار یا مخفی شدن متهم از طریق صدور قرار تأمین متناسب. ج: اظهارنظر درباره‌ی جرم، ارتكاب در قالب قرار منع تعقیبی و غیره می باشد که، این اقدام تأمینی رابطه نزدیک و ناگسستنی با حقوق متهم دارد که نمی‌توان این دو را از هم جدا ساخت، به تعبیر دیگر زمان این حقوق به گونه درست و عادلانه مورد اجرا قرار می‌گیرد اقدامات تأمینی از قبل از طرف مقامات عدلی و قضایی صورت گرفته باشد.

۱-۴: پیشینه تحقیق:

تحقیق پیرامون «حقوق متهم در مرحله تحقیقات مقدماتی از دیدگاه فقه مذاهب اسلامی و حقوق افغانستان» یک مسئله جدید نیست، آثار متعدد در این زمینه به صورت کتاب، رساله، پایان‌نامه و مقاله وجود دارد، کتب مثل؛ ۱ - حقوق متهمان (بررسی فقهی - و حقوقی) از جواد فخار طوسی. ۲ - قواعد فقه حقوقی و جزایی از دکتر اسدالله لطفی. ۳ - حقوق جزای عمومی از محمدعلی اردبیلی. ۴ - جایگاه حقوق کیفری متهم و شاکی در قانون جزایی ایران از سید پزشکی زاده. ۵ - فقه جزایی از دکتر مرتضی طیبی جلی. ۶ - قواعد فقهی معاصر از دکتر مصطفی زلمی؛ و سایر منابع مختلف که در این زمینه وجود دارد.

رساله‌ها: ۱ - حقوق متهم در دادرسی کیفری بین‌المللی از علیرضا تقی پور. ۲ - ضمانتهای اجرائی حقوق متهم در فقه، حقوق ایران و اسناد بین‌المللی از سید محمدرضا نقیبی. ۳ - مبانی و جلوه‌های حقوق بزه دیده و متهم در عدالت انتقالی از مرضیه دیرباز.

پایان‌نامه‌ها: ۱- بررسی تطبیقی تضمینات حقوقی متهم از منظر فقه و حقوق موضوعه از سمیه اکبری. ۲- حقوق متهم از دیدگاه قوانین کیفری ایران و افغانستان از عبدالعزیز عزیزی. ۳- ضمانت دادستان از حقوق متهم از احمدبوریاباف. ۴- بررسی حقوق متهم در قانون آیین دادرسی کیفری از معصومه سوری.

مقاله‌ها: ۱- حقوق متهم با رویکرد فقهی از محمد براری لاریمی - سید محمدتقی قبولی درافشان. ۲- مفهوم و مبانی حقوق دفاعی متهم از مجتبی فرح بخش. ۳- تقویت حقوق و آزادی‌های متهم در مرحله تحقیقات مقدماتی این دادرسی کیفری از محمد مهدی ساقیان.

بررسی‌ها نشان می‌دهد که منابع متعدد پیرامون حقوق متهم از نویسندگان مختلف به صورت کتاب، رساله، پایان‌نامه و مقاله در دسترس قرار دارد ولی نکته مهم و بارز که پژوهشگر به دنبال کنکاش آن است حقوق متهم در مرحله تحقیقات مقدماتی از دیدگاه فقه مذاهب اسلامی و حقوق افغانستان است که در این مورد آثار و تألیفات کمتر و اندکی به چشم می‌خورد.

۱-۵: روش تحقیق

این پژوهش به گونه‌ی توصیفی - تحلیلی و با مراجعه به کتاب‌خانه‌ها و فیش‌برداری از کتاب‌های حقوقی وقفه‌ی صورت گرفته است.

۱-۶: اهداف و ضرورت انجام تحقیق

از گذشته‌های دور تا اکنون قانون‌گذار جزائی در انشاء قوانین به‌طوری‌عموم دو هدف عمده را دنبال می‌نموده که این دو هدف بسیار مهم عبارت‌اند از: تأمین نظم عمومی و تأمین منافع حقوق متهم می‌باشد. به همین خاطر برای حسن جریان محاکمه جزایی، تضمین حقوق متهم و رعایت حقوق و آزادی‌های فردی و آسایش حقوقی شهروندان هرروز دیدگاه‌های جدیدی در این بخش مهم از علم حقوق پا به صحنه ظهور می‌گذارد تا دستگاه عدالت در کنار تأمین نظم عمومی و مصالح اجتماع بتواند بی‌گناهی را از تعقیب و مجازات برهاند. موضوع این پژوهش تحولات و دگرگونی‌ها حقوق متهم در مرحله کشف جرم و تحقیقات مقدماتی در مقررات کنونی و لایحه‌ی آیین دادرسی روشن هست که حفظ حقوق متهم در فرایند محاکمه جزائی ضامن نگهداری از حقوق فردی و اجتماعی انسان هست و باعث بهرت شدن امنیت قضایی در جامعه می‌شود؛ بنابراین یکی از اهداف پژوهشگر در این تحقیق کشف نکات قوت لایحه جدید نسبت به قوانین فعلی درباره حقوق

متهم است. هدف دیگر این پژوهش بررسی راهکارهای جدید و مناسب برای اجرای نمودن هر چه بهتر حقوق مذکور در لایحه نسبت به متهم با توجه به ساختار قضایی پیش‌بینی شده در لایحه جدید است. هدف آخر این پژوهش پیشنهادهای مناسب برای. در نظر گرفتن حقوق متهم در مرحله تحقیقات مقدماتی هست.

۷-۱: جنبش نوآوری تحقیق

حقوق متهم در مرحله تحقیقات مقدماتی به‌طور عموم در قوانین کشورها گنجانیده شده؛ و مورد بحث قرار گرفته و در خصوص آن مطالعات هم صورت گرفته است ولی جنبه جدید بودن این پژوهش این است که حقوق متهم را در مرحله تحقیقات مقدماتی در فقه مذاهب اسلامی و حقوق افغانستان موردی بررسی قرار می‌دهد بنا این پژوهش به‌صورت مفصل در پی اثبات حقوق متهم در مرحله تحقیقات مقدماتی در فقه مذاهب اسلامی و حقوق افغانستان است.

۸-۱: کاربردهای تحقیق

این تحقیق می‌تواند در بخش‌های عدلی و قضایی، برای قضات، دادستان‌ها، دادرها، حقوق‌دانان، وکلای مدافع، دانشجویان و غیره مورد استفاده و کاربرد قرار گیرد.

۹-۱: ساختار تحقیق

ساختار این تحقیق شامل: یک مقدمه، یک چکیده و سه فصل است؛ که در فصل نخست آن موضوعات از قبیل کلیات و مفاهیم تحقیق در فصل دوم آن موضوعات، مرحله تحقیقاتی مقدماتی و قواعد حاکم بر حقوق متهم و موضوعات پیرامونی آن در فقه مذاهب اسلامی. فصل سوم آن شامل، حقوق متهم در مرحله مقدماتی حق متهم در مرحله کشف جرم و موضوعات پیرامونی آن در حقوق افغانستان، مورد بحث و پژوهش قرار گرفته شده است.

۲- تبیین مفاهیم

حقوق قبل از وارد شدن در مباحث اصلی حقوق متهم لازم است با برخی از مفاهیم مرتبط با حقوق آشنا شویم اگرچه خود این تعاریف و مفاهیم نیز بیانگر بخشی از معنای حقوق متهم محسوب می‌گردد، افزون بر این می‌توان وظیفه اصلی هر نظام حقوقی را تعریف، شناسایی و تضمین حقوق افراد و گروه‌ها دانست؛ بنابراین لازم است با مفهوم حق و ارکان و اقسام آن بیشتر آشنا شویم.

۲-۱- حقوق در معنای لغوی

کلمه حق در مفاهیم مختلفی استعمال شده است، هرچند می‌توان در تمام این کاربردها نوعی ثبات و تحقق را در نظر گرفت. به‌رحال حق در علم حقوق دارای مفهوم خاص خود است و تعریف‌های متعددی از آن به‌عمل آمده است. البته باید توجه داشت که تعریف مفاهیم اعتباری یک تعریف منطقی نخواهد بود چون این مفاهیم دارای ماهیت نیستند تا بتوان از آن‌ها تعریف حقیقی ارائه نمود؛ بنابراین تعاریفی که ارائه می‌شود به‌عنوان توضیح و تبیین این مفهوم است و نه تعریف حقیقی بنابراین درباره مفهوم و جوهر حق می‌توان گفت: حق سلطه و اختیاری است که حقوق هر کشور به‌منظور حفظ منافع اشخاص به آن‌ها می‌دهد. برای هر حقی دو مرحله می‌توان تصور کرد: یکی مرحله اعتبار حق برای افراد و اهلیت انسان‌ها برای این که صاحب حق شوند که اصطلاحاً به آن اهلیت تمتع گفته می‌شود. در این مرحله هر انسانی در چارچوب ویژگی‌های یک نظام حقوقی می‌تواند صاحب حق شود و هیچ‌کس حتی خود انسان نمی‌تواند چنین اهلیتی را از خود سلب نماید. مرحله دیگر، مرحله اجرای حق و استیفای آن است. در این مرحله برای این که شخص بتواند حقوق خود را استیفا نماید شرایطی لازم است و این شرایط عمدتاً برای این است که شخص بتواند حق را در راستای منافع خود به کار گیرد مانند این که باید عاقل، بالغ و رشید باشد بنا حقوق را می‌توان به‌صورت ذیل در معنا نمود (خسروشاهی، ۱۳۸۰، ص ۲۱)

حقوق در لغت جمع حق است به معنی راست، درست، سزاوار، ضد باطل، موافق، مطابق، حصه، نصیب، مکت، تاج سر و مرگ و همچنان یکی از اسما و صفات خداوند متعال است حق را به حیث صفت فعل به صفت عقیده استعمال کرده می‌توانیم مثلاً گفته می‌شود گفتارش حق موافق و مطابق به حقیقت، کردارش حق و عقیده‌اش حق است. بدین معنی که گفتار، کردار و عقیده او به حقیقت امر و واقعیت نزدیک‌اند واژه حق معنی عدالت نیز استعمال شده است. برای مثال وقتی در داوری بین دو تن گفته می‌شود، حق این

است، یعنی عدالت چین اقتضا دارد و در نظریه احساس حقوق، حقوق به معنی عدالت به کاررفته است یعنی آنچه باید در شمار حقوق باشد. در این معنی که در مباحث خاص حقوق به کار می‌رود، حقوق مجموع قواعد است که از نظام جهان با طبیعت انسان‌شناسی شده و آنچه را که عدالت است مشخص می‌کنند در تمدن غرب حقوق را از کلمه (Directon) به معنی قدرت استعمال کرده‌اند که مراد از آن ارائه قدرت رهنمایی است حقوق و مالی معمولاً ناشی از سازمانی هست که عهده‌دار رهبری جامعه بوده می‌تواند روی این دلیل است کی تعداد حقوق را به دولت مترادف می‌دانند؛ زیرا طوری که گفتیم حقوق دساتیر رهنمونی یک جامعه است. پس واضح است که برای تطبیق این قواعد باید مقیاسی وجود داشته باشد که صلاحیت تنفیذ و تطبیق این قواعد رهنمودی را داشته باشد از اینجاست که رابطه حقوق با دولت واضح می‌شود.

۲-۲- معنای اصطلاحی حقوقی

حقوق مانند سایر پدیده‌ها و مفاهیم اجتماعی دارای مفهوم مغلق بوده و دانشمندان آن را در اعصار و ادوار گذشته به گونه‌های مختلف تعبیر و تعریف کرده‌اند برای این که حقوق به هدف نهایی خود، یعنی استقرار عدالت در روابط مردم و حفظ نظم در اجتماع برسد، ناچار باید برای بخشی از مردم امتیازهایی در برابر دیگران بشناسند و با ایجاد تکلیف برای گروه دوم توانایی خاصی به آنان اعطا کند. این امتیاز و توانایی منظم برای اعضای خود به وجود می‌آورد، حق می‌نامند که جمع آن حقوق است و حقوق فردی بنابراین حق حیات، حق مالکیت، حق زوجیت و مانند این‌ها به اعتبار معنی اخیر است و حال آن ترکیب جمع به کار می‌رود و برای نشان دادن مجموعه نظام و قوانین است، مانند حقوق افغانستان و حقوق اسلام همان‌گونه که اشاره هم دارد. به‌عنوان مثال وقتی سخن از حق کارمند می‌شود، مقصود دست مزد کارمندان دولت است. هنگامی که سخن از تعلیم و فراگرفتن علم حقوق می‌شود منظور علم حقوق و قواعد حاکم بر کاوش‌های علمی در این باب است؛ که به‌منظور ایجاد نظم و استقرار از طرف دولت تضمین می‌شود وظیفه تأمین صلح از راه اجرای عدالت شعاری که از دیرباز آرمان اصلاح‌طلبان بوده و مرادی آن است به نظر سپس حقوق قواعد حد اعلاى منطق است که در طبیعت نهاده شده و حکم به انجام اعمال می‌دهد که باید می‌نماید. رابطه است که بر اساس آن اراده یک نفر بر طبق اصل آزادی مشترک با اراده دیگری تلفیق پیدا می‌کند ارسطو حقوق را این‌گونه تعریف می‌کند حقوق عبارت از بیان مشخص و صریح از طرف دولت است که بر توافق مشترک مبتنی باشد و آگاهی دهد که امری چگونه باید انجام گیرد به نظر میرم آمریکایی حقوق عبارت است از احکام مقام صلاحیت‌دار که با قدرت مؤثر با کنترل توأم باشد گفت: قاعده‌ای است که بر اعمال اشخاص از این جهت که در جامعه هستند حکومت می‌کند و اجرای آن از جانب دولت تضمین شده

است از نظر علمی حقوق مرحله اول عبارت از یک سلسله قواعدی است که زندگی انسانی را در داخل جامعه رهبری می‌کند که رومی‌ها اصطلاح (JUS) را به حقوق دادند پس بنا بر تعاریف فوق گفته می‌توانیم که حقوق عبارت از یک سلسله قواعدی است که زندگی انسانی را در داخل جامعه رهبری و سوق می‌دهد. در اینجا حقوق مفهوم آفاقی‌اش را افاده می‌کند که اصطلاح انگلیسی آن (LAW) است پروفیسور لیبور حقوق آفاقی را این‌گونه تعریف می‌کند حقوق آفاقی مجموع قواعد رهنمونی است که در یک جامعه منظم مراودات و مناسبات بین افراد را به شکل دستوری تنظیم می‌کند و یا باید کند و توسط جبر اجتماعی بالایشان تأمیل می‌گردد و یا باید گرد که اینک برای وضوح بیشتر مطلب، به ارائه چند مثال می‌پردازیم ۱ در هر اجتماع ازدواج وجود دارد که هدف آن متوجه ساختن پسر و دختر است به حقوق و وجایب که باید طرفین در حین عقد ازدواج موقع برگزاری ازدواج، مثلاً تکمیل سن رشد، ایجاب و قبول و غیره چه در دوران زوجیت و چه طرف شوهر، حفظ تساند و همکاری، صداقت فامیلی و در مجموع آنچه به این مربوط است به عقود وجود دارد. این قواعد رهنمونی تصریح می‌کنند که عقد یا قرارداد بین اشخاص که انعقاد عقد چیست؟ کدام عقد صحیح و کدام عقد نادرست است؟ عقد صحیح و نادرست یا باطل چه آثار را در قبال دارد؟ زیرا در زندگی اجتماعی افرادی را می‌توان سراغ کرد که اعمالشان نظم ناحیه را بر هم می‌زنند و ارتکاب این اعمالشان به دیگران ضرر وارد می‌شود. بنا قواعد جزایی در هر اجتماع ای اعمال را خلاف شریعت را که جرم پنداشته می‌شود، پیش‌بینی کرده تدابیری را وضع نماید تا از وقوع اعمال خلاف قانون جلوگیری نماید. (استانکزی، ۱۳۸۷، ص ۱-۲)

۲-۳-۱-۳-۲ ارکان حق

هر حقی دارای سه رکن اساسی است: کسی که حق برای اوست (من له الحق)، کسی که حق بر اوست (من علیه الحق) و آنچه متعلق حق است (موضوع حق). حق همواره در راستای منافع افرادی است که آن حق برای آن‌ها به رسمی رسمیت شناخته شده است و صاحب حق شناخته می‌شوند. دارنده حق ممکن است یک فرد یا گروهی از افراد و یا حتی همه افراد جامعه باشند؛ چنانکه ممکن است شخص یا اشخاص حقیقی نباشند بلکه شخص حقوقی باشد؛ مانند حقوقی که برای دولت یا برای شخصیت حقوقی امام با حاکم وجود دارد. از طرف دیگر به رسمیت شناختن هر حقی در جامعه برای افراد، آن‌ها را در یک موقعیت ممتازی نسبت به دیگران قرار می‌دهد به گونه‌ای که دیگران باید آن حق را (کاتوزیان، مقدمه علم حقوق، ص ۱۶۱) رعایت کنند و مانع استیفای آن از طرف صاحبان حق نشوند؛ بنابراین، با به رسمیت شناختن هر حقی تکلیفی برای دیگران به وجود می‌آید و به همین دلیل آن‌ها را من علیه الحق می‌گویند. من علیه الحق نیز